

Delimir Rešicki

EPIFANIJA I MELANKOLIJA PRISJEĆANJA NA DANE I GODINE KADA JE (PO)TONULA EUROPA

O KNJIGAMA *PROUST U VENECIJI*, *MATOŠ U MLECIMA* I
HOTEL U OBLACIMA 1914. MILANE VUKOVIĆ RUNJIĆ

»Svjetla se gase po cijeloj Europi. Više ih nećemo vidjeti upaljena za naših života.«

(Sir Edward Grey)

Tek da ne oduzimamo tako dragocjeno čitateljsko vrijeme nekome koga će nastavak ove rečenice odmah, iz bilo kojih razloga, oneraspoložiti pa da komotno već sada odustane od daljnjega čitanja ovoga teksta, odmah ćemo napisati – posljednje dvije knjige Milane Vuković Runjić – *Proust u Veneciji*, *Matoš u Mlecima* i *Hotel u oblacima 1814*. (obje u izdanju naklade »Vuković & Runjić«, prva 2013., druga 2014. godine) nedvojbeni su događaj u suvremenoj hrvatskoj književnosti!

Književnosti pisane na jezicima tzv. malih naroda, znano je, kronično pate od specifičnoga sindroma - danonoćne žudnje za »događajem«, nečim uistinu »velikim«, »epohalnim« i da dalje ne nabrajam načine na koji dominirajući simbolički poredak (uvijek) prešućuje i potiskuje deluziju o važnosti svojega kulturnjačkoga pa tako i književnoga korpusa ili nečijega opusa. U književnosti koja poprilično pati od sindroma lažnoga, ali i radikalno selektivnoga pamćenja, Milana Vuković Runjić usuđuje se još

jednom propitati doslovce kanonske, beatificirane nacionalne i svjetske književne i ine povijesne veličine kako u svjetlu (književno)povijesnoga mišljenja, tako i onoga što (kao još uvijek živi čitateljski događaj) ostaje u njihovu pismu nama, današnjima. Kada se tome pridodaju doista ne- svakidašnja erudicija i akribija kojom su napisane ove dvije knjige, njezina lingvostilistička »manira« u kojoj nema mjesta nikakvim jeftinim štosovima za »sophisticirane«, ali i »lakovjerne« čitatelje ili pak isto tako pogubnoga, zališnoga gomilanja informacija do granice izdržljivosti, dobivamo i drugi i treći razlog zbog kojih njezine posljednje dvije knjige (to ama baš nimalo ne znači kako su joj prethodne prozne knjige bile loše, dapače) doista jesu Događaj – ali samo za one koji još uvijek dobro i lijepo pisanje ne drže eventualnom kolateralnom štetom u brzopoteznome jurišanju na nisko hrvatsko književno nebo na kojemu, ako samo malo bolje i cinično razmislimo, već stoljeće, dva, tri, stoluju zapravo iste, mediokritetske zvijezde svih generacija i poetika s manjim ili većim korekcijama u mišljenju i pismu, ovisno već o ovisnosti od poslodavaca, udvaranja uvijek višim, doslovce mecenatskim strukturama moći, književnim modama (i možemo sada tako u nedogled), dok njezine prave književne veličine i danas žive, ne doduše stalno gladne poput Matoša, ali nikako u rajejima bez brige o tome što će s njima i njihovim obiteljima biti za, recimo, mjesec dana, pola godine ili godinu, dvije.

Matoš je, doslovno, patio od gladi skoro cijeli svoj kratki život, a ništa manje zlokobno ne bi završio ni danas netko tko bi bio toliko sulud da ponovi njegovu životnu i intelektualnu avanturu – život za umjetnost, ljepotu i misao bez ikakvih kompromisa s licemjerjem i prosječnošću, pa boravio u Zagrebu, Beogradu, Parizu ili Samoboru, potpuno je svejedno.

Njegova samostalnost, uostalom, imala je samo dva dostojna sljednika bliže u vremenu, pa ma kako Matoš loše pisao o prvome (Tinu Ujeviću), dok svoje istinsko, beskompromisno čedo, Antuna Branka Šimića, koji je imao šesnaest godina kada je Matoš preminuo, nije stigao upoznati.

Ili, možda, ipak, nekako u nekom drukčijem hotelu u oblacima....

No, vratimo se nakon ovoga maloga, gorkoga ekskurza u prošlost Milani Vuković Runjić, koja je hrvatsku kulturu itekako zadužila već i samim načinom na koji sjajno bira pisce koje će u prijevodu, ali i one u hrvatskome originalu (primjerice, Miroslava Kirina, Dubravka Ugrešić, Borisa Perića ili Damira Radića) ponuditi domicilnome čitateljskome puku. Tu bih sada mogao nabrojiti jako mnogo naslova, ali za ovu prigodu spomenut ću tek jednoga, doista genijalnoga pisca, kojega smo čitali

i čitamo zahvaljujući ukusu i uređivačkoj politici njezine nakladničke kuće - W.G. Sebald. I tu ćemo odmah ustvrditi – ako je itko od domaćih prozaika zapravo shvatio i naučio nešto bitno od W.G. Sebald, onda je to učinila upravo Milana Vuković Runjić. Možemo, i može danas zapravo svatko, lijepiti ove ili one sličice u svoje knjige, tome nije, ruku na srce, odolio niti pisac ovoga teksta, no vrlo je teško kod mnogih razumjeti zašto to, zapravo, osim puke mode, čine?

Ovdje mi je svakako uputiti na izvanredan esej o W.G. Sebaldu Žarka Paića, objavljen u njegovoj novoj knjizi *Treća zemlja* (Litteris, Zagreb, 2014.), koji nosi naslov *Kako zazidati prazninu: Apokalipsa – melankolija – arhiv u djelu W. G. Sebald* koji završava riječima:

»Tko zapravo svjedoči u suvremenoj umjetnosti gdje slika više nije ukras jezika, već autentični i autonomni dokaz pokazivanja onoga što je jeziku neizrecivo? Možda samo i jedino onaj arhiv koji poput svile nastale u preobrazbi dudova svilca u postajanju posve drugom formom i materijom upućuje na nevidljive tragove promjene. Možda samo i jedino jezik otvara mogućnosti arhivu pamćenja da otvori svoje odaje i zatvori svoje prozore, dok se tama spušta nad kupolama vremena i nestaje u praznini. Sebald na kraju osmoga poglavlja *Saturnovih prstena* piše:

'No što sam se više približavao ruševinama, to je više nestajala predodžba tajnovitog otoka mrtvih, a pojačavao se dojam ostataka naše vlastite civilizacije, nestale u nekoj budućoj katastrofi. Kao strancu rođenom u budućnosti, koji ne znajući ništa o prirodi našega društva luta među gomilama metalnog otpada i strojeva preostalih iza nas, i za mene je bilo zagonetno kakva su bića tu nekoć živjela i radila te čemu su mogli služiti primitivni sklopovi u unutrašnjosti bunkera, željezne tračnice ispod stropova, kuke na djelomice još oploćenim zidovima, tuševi veličine tanjura, rampe i odvodne jame. /.../ Krovovi i tornjevi Oxforda, kao nadohvat ruke, izvirivali su između krošanja. Ondje je, pomislio sam, nekoć bio moj dom, a zatim, dok mi je sunce na zalasku sve jače udaralo u oči, iznenađeno mi se učinilo kao da se ovdje i ondje, između sve tamnijih boja, krila odavno nestalih vjetrenjača uz težak lepet krila okreću na vjetru.'

Jezik bez doma u ruševinama vremena – to je prava slika naše civilizacije umorne od same sebe. Napušteni svijet, arhiv i fantazije o zlatnome dobu.«

Netom citirani odlomak krucijalno, naime, pogađa bit onoga o čemu, zapravo, Milana Vuković Runjić, između ostaloga, piše u svoje dvije posljednje knjige kada doslovce, ponovit ću Paićeve riječi »... otvara mogućnosti arhivu pamćenja da otvori svoje odaje i zatvori svoje prozore, dok se tama spušta nad kupolama vremena i nestaje u praznini«.

I nije li njezin *Hotel u oblacima 1914.*, po čijim sobama hodaju i živi i mrtvi, nastao na oblaku upravo onda kada je u nebo hlapila vlaga ponad ruševina koje u svojim *Saturnovim prstenovima* (Vuković & Runjić, Zagreb, 2010., u prijevodu Andy Jelčića) na zemlji vidi Sebaldov pripovjedač?

Milana Vuković Runjić, što nimalo, uostalom, ne taji, puno je učinila za svoju prozu kada je remek-djelo Stefana Zweiga *Jučerašnji svijet* (u Hrvatskoj objavljen 1999. godine, u izdanju antiBARBARUSA i prijevodu Mary Melichar) uzela za temeljno svjedočanstvo i kripto-tekst o vremenu o kojemu i sama piše. Zweig je, uostalom, jedan od ponajbitnijih junaka *Hotela u oblacima 1914.*

Što se, zapravo, događa u tom hotelu?

Odgovoriti je vrlo jednostavno – njegovi gosti, i to prilično šaroliko društvo (između ostalih A. G. Matoš, Stefan Zweig, prijestolonasljednik Rudolf i Marija Večera, Carl Gustav Jung, Alistar Crowley, Kaiser Wilhelm II., Franjo Josip I., Dragutin Dimitrijević Apis, Nikolaj II. Romanov, Sir Edward Grey, itd., itd.) pokušavaju još jednom, neki više, neki manje, očajnički spriječiti Prvi svjetski rat. Nedvojbeno je, krucijalni događaj u povijesti Europe nakon kojega ama baš ništa više neće ostati nedotaknuto njezinim tadašnjim (samo)uništenjem. I što će se, nije nimalo nevažno, a pisao sam o tome na jednome drugome mjestu (*Grad koji nije utvara* u knjizi *Dronjci na hrpi*, Fraktura, Zaprešić, 2012.) potpuno izmijeniti sve ono što je Europa do tada znala o (skrivenoj) sebi. Stara, melankolična carstva zauvijek će nestati, na scenu će stići posve novi kartografi i geometri (svaka asocijacija na Kafku posve je namjerna), ali loše zakopani rovovi nakon »kraja« upravo toga, Prvog svjetskog rata, dobrim će dijelom, poput živoga blata skrivenoga ispod perivoja s narcisima i ljubičicama, odrediti njezinu daljnju sudbinu, pa i kao, uz sve ostalo, zlokobni fitilj za onaj, još strašniji, Drugi svjetski rat, koji će, čudovišno i do kosti, ogoliti prosvjetiteljsku dogmu o povijesti kao

kontinuiranom napretku i čovjeku kao garantu jednoga takvoga, sveopćega procesa racionalnoga oslobođenja od svih aveti »mračne« prošlosti. Posve usuprot tome, antropološka i epistemološka »izmišljotina« zvana čovjek i barem zapadna civilizacija, zauvijek će izgubiti svoju ionako kontroverznu auru, a što će sve skupa do temelja dovesti u pitanje i sve ono što je ljudski rod sam o sebi do tada znao, pokazujući kako je tzv. »ljudsko« prilično brzopleto i lukavo izmaštan fantazam, koji u stvarnosti biva demantiran kroz cijelu povijest sve do danas posebice, baš svake sekunde na svome putu u konačno, »posthumano stanje« (Paić). I nije li, možda, polubožanski, poluvječni kanibal za upravljačem, recimo BMW-a, s beskonačnom mogućnošću kombiniranja različitih proteza koje si može priskrbiti, zapravo njezin pravi (anti)junak, ako, naravno, ne pripada već poprilično narastajućoj klasi »slobodnih« u vječitome virtualnome matriksu, koja iskreno vjeruje da se revolucija može dogoditi na, recimo, društvenim mrežama? I konačno, vratimo se malo u prošlost, zrači li Europa i nadalje svojim, kako su to pisali židovski intelektualci, »smrtonosnim šarmom« ili je, doista, postala trajno drukčija?

Sva ova odavno znana pitanja Milana Vuković Runjić utkala je i u romane *Proust u Veneciji*, *Matoš u Mlecima* i recentni *Hotel u oblacima 1914*. (kao izravno nadahnuće potonjem romanu poslužio je film *Grand Budapest Hotel* Wesa Andersona, posvećen upravo Stefanu Zweigu) pa oba romana i ne možemo čitati drukčije nego kao istinski relevantnu analizu mnogobrojnih europskih snova usred zlokobne i tjeskobne realnosti – Proustova ljubav prema europskom aristokratskom šarmu nikada nije bila predaleko od bodlerovske osjećajnosti za (pariški) spleen, cvijeće s korijenjem u zlu i spoznaje da ni pjesničke elevacije (o kojoj je tako lapidarno pisao Hugo Friedrich) više nema i da je, već i tada, svaka transcendencija tek stara, iznošena haljina koja, kao i kod Matoša, spava u svojoj truleži u nekom europskom potkrovlju ili, kao i život sam, biva putnikom u vlaku kojega guta jedna posve beskrajna i neutješna, nihilistična daljina. Stoga se možda još jednom treba prisjetiti Nietzschea i njegove analize/objave tko će biti i što su to zapravo »posljednji ljudi« (o toj temi skromno bih preporučio knjigu Marija Kopačića *S Nietzscheom po Europi*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001.).

No, zasigurno ono najbolnije, kada se iz prazne transcendencije spustimo u gladnu stvarnost, u oba romana Milane Vuković Runjić prisjećanje je na način na koji se hrvatska kultura odnosila prema svome odmetnutome sinu A. G. Matošu. Rijetko ju je tko kao A. G. Matoš volio na

tako nepoštedan i »okrutan« način – bez udvaranja, bez kompromisa, bez lažnoga sentimenta, bez sućuti za, zapravo, put u provincijalnu apatiju i palanačku ravnodušnost. »Hulju se prepoznaje po sentimentalnosti« pisao je Gustav Meyrink, vjerojatno jedan od ponajboljih poznavatelja europskoga života s onu stranu jave, ali i s onu stranu sna. Meyrink, koji je tako dobro shvatio kako funkcionira sve ono što je svjetlo prosvjetiteljskoga razuma neuspješno prognalo i potisnulo u tamu i vlagu, primjerice praškoga geta (*Golem*), samotnost katoličkih, dominikanskih redovničkih soba (*Bijeli dominikanac*) i da dalje ne nabrajam sve one »ezoterične« prostore u kojima je tražio izlaz iz vulgarno-materijalističkoga puta u pravu i definitivnu propast.

Milana Vuković Runjić u svojim prozama nije daleko od onoga trenutka kada vas nečije pismo dovede do jednoga samo naizgled kontradiktornoga mentalnoga procesa – vidjeti san na javi i vidjeti istinsku stvarnost u snu ili, kako nam to sama autorica veli u jednome televizijskome prilogu o knjizi *Hotel u oblacima 1914.*, u viziji koju tek poslije provjeravamo u tzv. stvarnosti. I kada čitamo njezine proze, nikako ne treba smetnuti s uma da je potpuno stilski dotjeranu rečenicu Milana Vuković Runjić dosegla i njezinom poetičnošću – autorica je, uostalom, svoju literarnu pustolovinu i započela upravo – poezijom.

Doista ne znam hoće li ikada više pisati poeziju, ali nikako se ne mogu oteti dojmu da bi *Proust u Veneciji*, *Matoš u Mlecima* i *Hotel u oblacima 1914.*, za sada diptih, trebao na koncu biti – triptih. U prvoj, *Proust u Veneciji*, *Matoš u Mlecima*, na sjajan se način prihvatila dubinske analize opusa dvaju velikana svjetske književnosti, ali i njihove, nimalo svakodnevnne sudbine. U drugoj, *Hotel u oblacima 1914.*, više se držala analize povijesnoga konteksta u kojemu se pisci koje voli kreću kada su već pali u život, i to u njegova povijesno posve fatalna vremena. Nikako se kao čitatelj ne mogu oteti dojmu da bi se taj završni dio potencijalne triloge trebao zaputiti u ono distopijski potisnuto, pa bili joj junaci Matoš, Proust, Jung ili umiruća europska aristokracija, potpuno je svejedno. U jednoj televizijskoj emisiji i kratkome prilogu o knjizi *Hotel u oblacima 1914.* autorici je pomalo zamjereno kako joj junaci u knjizi, ako sam dobro shvatio, premalo komuniciraju. Vrlo je zanimljivo da hrvatska književna kritika još uvijek knjige čita tražeći u njima ono što u njima nema, umjesto da se bavi onime što u njima piše. Katastrofa se, naime, i dogodila u stvarnome životu upravo zato što njezini likovi i ini nisu – dovoljno komunicirali između sebe!

Romani Milane Vuković Runjić itekako su dobrodošli jer iznova postavljaju ista, teška, do danas neriješena, mnoga pitanja, kako o književnosti tako i povijesti. Jer, što bi se doista dogodilo da je Matoš ostao živ i nakon 1914. godine? Hrvatska književnost zasigurno ne bi ostala ista. Radovan Ivšić, koji je, prema vlastitim riječima, Miroslava Krležu držao »najvećim zlom koje se dogodilo hrvatskoj književnosti«, upravo je Matoša i njegovo djelo smatrao istinskim putom u europski modernitet, a ne barda koji uz obožavanoga Maršala uživa, na moru i na kopnu, u poziciji »dvorske lude«.

Priglupo pitanje »što bi bilo kad bi bilo« omiljeni je šlagvort za razgovore koji ionako ne vode ničemu nego u potpunu tautološku prazninu, pa ma koliko poznavali snagu i moć kontingencije u svjetskoj, pa tako i europskoj, povijesti. No možemo li si bar ponekad dopustiti i takav luksuz?

Jer, možda baš to »što bi bilo kad bi bilo« otvara u svojoj tautološkoj zamci i jedan »suvišak« koji nije ništa drugo nego znak nade da već sutra može biti bar malo drukčije i podnošljivije, pa makar i kao životna potencija s malim postotkom šanse za preživljavanje. Metodom vlastite kože, dakle onom najglupljom, nažalost, previše smo puta naučili da su distopija i beznade naša stalno ponavljajuća sudbina. Ali, zar je tako teško bar maštati o najboljem, u najgorem od svih svjetova? Pa ako i jest tako, dakle nikako, to je razlog više da pročitamo sjajno napisane romane Milane Vuković Runjić jer, ako hotel u oblacima doista bar povremeno postoji, puno ćemo se lakše pomiriti s onim što nas sve ondje čeka već na njegovoj receptiji. Dalje se svatko, živ ili mrtav, ionako snalazi sam.

A Europa?

Ona će i bez nas, kada joj bude jako dosadno, malo-pomalo možda i prihvatiti restauracije svojih pravih duhovnih i fizičkih fasada.

Što će se iza njih događati ovisi doista samo o nama samima u danas globalnoj mreži. Da li Matoš ili Krleža, ili je i to samo hipotetičko ili posve krivo postavljeno pitanje na koje se odgovor, kako za koga, već zna u okviru važećih predrasuda? Je li on, možda, u famoznoj sintezi i sinergiji svih putova koji su nam bili dostupni? Idu li zajedno noge umotane u novinski papir u vlaku za Pariz i vila na Gvozdu u kojoj pri kraju života stoluje sve usamljeniji bard?

Violončelo u Agramu, Srijemu i Parizu za prošle i današnje potrošače svega i svačega koji i danas itekako drže, što svjesno, što podsvjesno, do arhetipske perverzije po kojoj se istinska umjetnost uvijek plaća – bolešću, ludilom i smrću, ili bar današnjom (medijskom) izolacijom, ako

je ikako moguće? Je li to jedna od temeljnih zabluda koju trebamo demontirati ili je upravo to cijena koju istinski umjetnik treba po tko zna koji put platiti, i to sa zateznim kamatama, samo da nisu u švicarskim francima?

Knjige Milane Vuković Runjić važne su i zbog nimalo slatkastoga odnosa prema svemu što je u posljednjih dvjestotinjak i više godina, zapravo, odredilo strukturaciju našega današnjega identiteta, pa bio on rasplinut poput močvarnih magli ili čvrst kao »stina«. Ona nimalo ne zagovara niti raspiruje predrasude bilo koje vrste. Dapače, vrlo pametno dekonstruira svaku od njih. Svatko, uostalom, ima pravo bar ponekad čeznuti za nekim drugim, a prošlim vremenima.

Jer, što, primjerice, s onima čije su se obitelji najbolje osjećale u vrijeme staroga Cara ne znajući da uskoro, baš iz srca otvorene Monarhije, stiže kaplar sa svastikom ukradenom iz nečije tuđe mitologije?

Zašto sam bio tjeran mlađahnoga ubojicu prijestolonasljednika, pa ma kakav nesimpatičan tip bio, i trudne žene slaviti kao »svojega« heroja?

Ali, otvoreni auto ipak je zalutao u krivu ulicu.

Nad Europom se ugasio sunce za koje, i danas, što je moguće brže, treba otvoriti prozore i razmaknuti sve zavjese.

To je ono o čemu čitamo na ponajboljim stranicama dvaju posljednjih romana Milane Vuković Runjić.